

I. PAEDAGOGIAI ROVAT.

Tanügyi reformok Egyiptomb n.

— Két közlemény. —

I.

Hathatós és a nép szellemi életére s erkölcsi fejlődésére jótékony reformok mindig történetére és természetére támaszkodnak azon intézménynek, melyen a reform végbe megy. Történetére annyiban, a mennyiben az okszerű reform azon fejlődési fokhoz fűződik, melyet a reformálandó intézmény elért és az újkor kívánalmaihoz mérve fejleszti azt, ha annak fenmaradása más oldalról nem ütközik össze a kor irányeszméivel. Természetére oly módon, hogy azon reformer, ki nem csak új alkotásokkal akar előállani, hanem azok által a nép értelmi és erkölcsi jólétét is elő akarja mozdítani, nem feledkezik meg soha sem az illető nép egyéniségéről, és azon sajátságokról, melyek azzal összfüggnek. Valamely nemzetben belül csak ezen nemzetiség alapján, sajátságai és egyéni jelleme megóvása mellett, lehet új intézményeket meghonosítani; ha az új eszme nem alkalmaztatik a nemzet egyéni jelleméhez, úgy nem fogja az soha azon nemesítő hatást gyakorolni, melyet tőle várnak.

Mióta Egyiptomban a köz- vagy magánéletének bármely terén reformálnak, azóta az illető reformerek soha sem tartották szem előtt minden józan reform ezen fölkellékeit; azért is Mehemmed Ali ideje óta, ki az újkor szak legelső hirdetőjeként szerepel a muhammedán Afrika ezen legészakibb tartományában, minden erőltetés dacára nem sikerült Egyiptom valódi jólétét csak egy cseppel is előmozdítani. Kölcsönöztek Európából egy

chablonet és azt gondolták, hogy ennek formájára lehet reá húzni a muhamedán Egyptom politikai és egyéb intézményeit. Franciaországra pillantottak mint a finom modor eszményére, és Egyptomot arab nyelven Franciaországgá akarták átvarázsolni. A francia journalistika égisz magasztalta ez új korszak egyiptomi apostolait, és magasztalásai felbátorították az eszmék nélküli és alaptalan eljárást.

Az egész reform csalékony külsőleges kendőzésnek bizonyult, mely alatt a régi intézmények rothadásnak indúlnak ugyan, a nélkül azonban, hogy az új alkotások, melyek tekintet nélkül a nép történetére és egyéniségére, vaktában létesítettek, a nép által megértethetnének és benne támaszra akadhatnának.

Hogy a politika és a társadalom terén a reformok ily roskadozó épületnek bizonyulnak, azt legújabb időben báró Maltzen több hírlapban bizonyította alapos cikksorozatokon keresztül. A nevelés és oktatás terén sincs ez máskép; és erről bőven győződhetünk meg, ha végig olvassuk Dr. Eduard Dornak az egyiptomi oktatásügyről nem rég megjelent munkáját *), ámbár a szerző francia lévén, minden objectivitása dacára sokkal fényesebbeknek nézi sokszor a dolgokat, mint valóban azok.

Szoros értelemben véve az, a mi Egyiptomban újabb időben a tanügy terén történt, reformnak nem is nevezhető; mert az újabb intézkedések csaknem érintetlenül hagyták azt, a mi régi idők óta képezte az egyiptomi tanügy összességét. Csak egynehány új tanoda felállítása az, miért a francia journalistika majdnem égisz magasztalta az alkirályi kormányt, míg az egészen haszontalan elemi tanodák javítása érdekében úgyszólván semmi sem történt, és egyáltalában véve a fennálló tanodák szervezete semmiféle lényeges változásnak nem vettett alája. Pedig a tanügyi reform ily ügyetlen felfogása, az egyiptomi nép szellemi fejlődését soha elő nem fogja mozdíthatni, a mint elő nem mozdíthatja azon 30—46 év óta

---

*) L'instruction publique en Egypte. Paris 1872.

sem, mióta az alkirályi kormány a tanügy tekintetében is a reform terére lépett.

És ennek oka főképen két mozzanatban rejlik.

Először is: a létesített reformokat nem előzte meg, mint Európában, a tanügy történeti fejlődése, sőt mondhatni, hogy a nyolcadik század elejétől kezdve egészen a tizenkilencedik század közepéig, midőn a tanügyi reform nagyban megindult, Egyiptomban az oktatás módja soha egy cseppel sem változott. És ez igen természetes. Úgy mint minden izlomitikus országban, Törökországtól kezdve China határáig, Egyiptomban is az oktatás célja: a muhammedánizmusnak igazhitű hívőket nevelni, semmi más. A muhammedán nevelés nincs tekintettel sem arra, hogy a nevelendő gyermeket önálló erkölcsi egyénné képezze, sem arra, hogy belőle a társadalom céljaira és érdekeire nézve hasznos polgár váljék: mindezen tekintetek, a muhammedán társadalom tekinteténél fogva, a nevelésben irányadók nem lehetnek. Önálló egyéniség, erkölcsi öntudattal bíró polgár nem való a muhammedán álladalmak keretébe, hol csak a szolgálkú, tudatlan hízelgő, és az ép oly szolgálkú és tudatlan „szent” valósíthatja a gondtalan alattvaló eszményét. A nevelés alkalmával tehát sem az egyéni boldogság, sem pedig a társadalom célja nem lehetnek az elsőrendű tekintetek. Orthodox muhammedánná nevelni a gyermeket: ez lehetett csak a nevelés jelszava. Ezen cél elérésére pedig még azt is sokallhatták, a mit valóban tettek. Ismerni a koránt, és pedig a végből, hogy ezen ismeretet imádkozás alkalmával érvényesíthessék, és egy kis arab grammatika, hogy a mátyásmadár módjára elsajátított korán nyelvszerkezetéről némileg számot tudjon adni, ez minden, a mit a gyermektől kívánnak. Az orthodox izlám alapítása óta ugyan sokféle theologikus módosításnak volt alávetve, de mondhatni, hogy a kilencedik század óta merev dogmatizmusán nem ment végbe oly nevezetes fejlődés, mely a köznép szellemi életére befolyást gyakorolhatott volna. — A muhammedán népiskola programja ennél fogva ezer évig nem fejlődött; a ki ma egy muhammedán elemi iskolában látogatást tenne: az ott

tapasztalta'k nyomán bátran irhatná le a kilencedik század muhammedán elemi iskoláit. Egy tanító, ki sokszor maga sem tud írni-olvasni, és legiobb esetben még egy segítőtáncítót látja el az egész iskolát. A tanító a gyermekeket egyenként veszi elő; míg az egyiket tanítja, addig a többi nagy zajjal és ideges testmozgatások között, ismétli a neki elmondottakat, míg ismét reá kerül a sor, vagy a tanító által alkalmazott kegyetlen büntetések szakítják félre a gyerekek tanulási zsidongását, hogy a megfenyített muhammedán polgárka jajveszéklésének adjon helyet. Az egész tanulás tárgya pedig: az arab betűcsoportok syllabizálása, a korán-mondatok táblára írása és elemzése, legfeljebb az arab betűk számértékének bemagolása. Így van ez, a mint mondók, már majdnem ezer év óta, a nélkül, hogy ezen úgynevezett elemi iskolák tanrendje és tananyaga csak legcsekélyebb mértékben változott volna; így van ez Egyiptomban is. Itt nem lehetett reformálni az alkirály tanácsadóinak eszméi szerint, úgy t. i., hogy ezen félszeg iskolák eltöröltessenek és helyükbe francia mintára szervezett tanodák állíttassanak el. Mert honnét szedhetnék volna az arra való tanítókat, midőn még most sem találkozik elegendő ember, ki a muhammedán néptanodáknak áldozná fel életét? Áldozná fel — mert a szegény fiki-k (néptanítók) csakugyan martyrjai ügyetlen mesterségüknek; a szó legszorosabb értelmében a proletariatushoz tartoznak, fizetésük alig lévén elegendő arra, hogy — mint egy keleti utazó mondja — „a foglalkazásuk folytán kikerülhetlen betegségeikből kigyógyíttassák magukat“.

Az alkirályi reformkormány tehát meghagyta a „mekteb“(elemi iskola)-eket; a reformtörvénynek a népiskola tananyagára terjeszkedő része csupán csak egy dologról gondoskodik; hogy t. i. azon elemi iskolákban, melyek a kormány felügyelete alatt állanak, az eddig dívó tantárgy (mert csak egy van) mellé, még a számtan is vétessék föl.

Pedig magán a divatban levő elemi tanítás határán belül is lett volna helye egy hathatós reformnak, t. i. a tankötelezettség behozatalának. Mert alig képzel-

hető el, mily rossz lábon áll maga az iskolalátogatás statisztikája. Kairóban (Ó-Kairót nem számítva hozzá) összesen véve csak 8573 iskolalátogató gyermek vagy 23,800 iskolaköteles között; és ez nem a legkedvezőtlenebb arány. Egyiptom keleti kerületében (sarkijjah) 21 helységre és 10,606 lakosra esik egy iskola, és 343 lakos után van egy iskolalátogató gyermek. Iskola pedig nagy városokban több van mint kellene, mert kinek-kinek korlátlan joga van iskolát nyitni; Kairónak 237 elemi iskolája van, holott a rendes arány szerint beérné 100-zal; Alexandriának 35 helyett 46 iskolája van stb.

Mint hogy minden iskolában a gyerek legalább is írni-olvasni saját nyelvén megtanul, a kötelezett iskolalátogatás behozatala által segítve volna legalább is egy nagy baján a köznép műveltségi állapotának: de ezen reformot az alkirályi kormány behozandónak jónak nem látta. Meg kell azonban adni, hogy az alkirályi kormány azt, a mit saját felekezetének népiskoláin nem eszközölhetett, egyéb elemi iskolák felbátorítása által tett meg. Már Mehemed Ali óta mindig a legnagyobb bőkezűséggel pártolták az alkirályok az európai coloniák iskoláit, azon reményben, hogy a muhammedán népesség is tán hasznát vehetné ezen európai tanodák áldásainak. Közvetlenül európai alattvalói javára hita be Mehemed Ali 1844-ben a Sz. Lázár rendbeli szerzeteseket és a Sz. Vincent rendi apácákat; egy tág telket adományozott nekik és éleltszükségleteik beszerzését évenkénti gabnaadalék ajándékozása által könnyítette meg; 1859-ben Said pasa egy másik szerzetnek juttatott iskolateltet és 30,000 franknyi összeget; az olasz coloniának Alexandriában ugyanezen alkirály egy 2583 □ meternyi telket és 60,000 franknyi dotatiót nyújtott. Mindezen adományok által alkalmasint az idegen nagyfejedelmek részvétét akarták kiérdemelni a török által faggatott Egyiptom részére. Ezen bőkezű adományoktól különbözik azonban azon alapítás, mely 1868-ban a mostani koronaherceg Tefvîki Pasa protectiója alatt létesült: egy internationalis elemi tanoda alapítása, mely a kormánytól évenkénti 12,000 franknyi subventió által segítetik.

Ezen intézet magukra az arab lakosokra is művelőleg hat, mert gyermekeik itt az európaiak gyermekeivel ugyanazon tantárgyakban nyerhetnek oktatást. Ezen nemzetközi iskolában a kezdők cursusában 37%-ot tesznek a török alattvalók gyermekei, a haladók tanfolyamában már 60%-ot.

Feltehető azonban, hogy ezen muhammedán gyermekek mind az úgynevezett magasabb körökből valók, hol már a családon belül is európaisodnak a viszonyok, úgy hogy azok gyermekei már házi neveltetésüknél fogva is inkább fogékonyak európai szabású tanítás megízlelésére. Az alsóbb népréteget ezen új iskola, ámbár kapui nyitva állának ellőttök is, érintetlenül hagyja; azok kizárólag a muhammedán népiskolákra vannak utalva, melyek belső reformja iránt az alkirályi kormány, mint a fentebbiekből látjuk, nem tett annyit sem, a mennyi a fennforgó körülmények által nyújtott lehetőség korlátai között létesíthető lett volna.

Jól jegyzi meg Dor könyve utolsó fejezetében („L'avenir d'instruction publique en Égypte“) hogy az egyiptomi népiskolának valódi reformja azért volt lehetetlen, mert az illető reformáló férfiak nem látták be, hogy ez esetben a reformokat nem magukon a népiskolákon kellene megkezdeni, hanem azon, hogy alkalmas néptanítók állhassanak a népiskolák élére. Azon tudatlan egyénekkel, kik eddig foglalkoznak az elemi oktatással, hiába gondol az alkirályi kormány reformra. Hiszen még azon csekély qualificációnak, melyet az új törvény 30. §-a feltételez, (t. i. az írás-olvasás bírásán kívül a számtan elemeinek ismerése) sem képes megfelelni azon ember, ki jelenleg Egyiptomban elemi tanítással foglalkozik. Mindenekelőtt tanítók képezdét, legalább is egyet kellett volna életbe léptetni; a minek azonban addig, dacára annak, hogy — mit a következőkből látni fogjuk — tömérdek sok iskola életbeléptetése jutott eszébe azon külföldi embereknek, kik az alkirály sugallmazói voltak tanügyi reformjai alkalmával, és dacára annak, hogy bizony már többször érezhették azon pótolhatlan veszteséget, melyet az elemi tanítás elhanyagolása és parlagon heverése okozott az

egyptomi nép valódi művelődésének, — még legelső kezdetéhez sem fogtak.

Az elemi tanítók eddig az úgynevezett Azharijjából kerülnek ki, Egyiptom muhammedán világszerte híres főtanodájából, mely a többi muhammedán főiskolákkal ugyan csak nem hasonlszervezetű, de nemcsak gazdag alapítványainál, hanem az ebből következő nagy-szerű frequentációjánál fogva is a muhammedán világ főtanodái közt az elsők sorában tündököl. Egyiptom különböző vidékeinek egészen Jáváig muhammedán ifjúsága számára találnak itt alapítványokat, és így nem csoda, ha ezen Kr. u. 970. alapított tanodában 314 tanár működhetik 9668 növendék között, kik öt tanfolyamra oszlanak. Ezen főtanodában, mint minden muhammedán universitáson, csupán csak theologiai tudományok adának elő, azaz az arabs nyelven kívül a korán-exegesis és hagyománytan, jogtudomány, (mely a muhammedanis-musban csupán csak egyházjog lehet) és részben a vallás-bölcsélet. Innen kerülnek ki a predikátorok és jogtudósok; azok, kik mert sokra nem mentek, sem az egyik, sem a másik hivatalra nem alkalmasak, szóval az úgynevezett makkfejűek, mennek az elemi tanítóság tövises pályájára. Ezen főtanoda rectorát az alkirály nevezi ki, de szervezetén, szellemén és céljain változtatni nem áll hatalmában. Mert az ulemák nagytiszteletű testülete oly hatalmasság, melyet kár volna az alkirálynak most, midőn kétértelmű helyzeténél fogva amúgy is népének rokonszenvére van mindenekelőtt szüksége, maga és kormánya ellen fellázítani. Az Azharijját reformálni pedig annyit tenne, mint a nyugoti izlam egyik védbástyájába rést löni. Ezt maga az alkirály, minden szabadelvűsége dacára nem meri tenni. *) Hiszen az, hogy 1855-ben egy bűn-

*) Csak egyetlen egy reform történt az öreg Azharijja iskolával, az t. i. hogy 1872-ben Abbási-al-Mehdi, a jelenlegi rector felterjesztésére egy hattagú vizsgáló-bizottság nevezi ki a tanárokat. Eddig úgy volt, hogy azon egyének, kik tanulótársaik között mint a legtudósabbak ismertettek el, léptek elő úgyszólván minden választás és kinevezés nélkül tanárokként. — A tanárok most háromféle rangúak és rangjuk szerint különböző e g y e n r u h á t viselnek.

tető törvény könyvet, az orthodox-muhammedán egyházjogétól önállót hirdettetett ki, már a belső reformok non plus ultrájaként tekintetett. És épen e pontban rejlik az oktatásügy-reform második nehézsége.

A muhammedán orthodoxismus által táplált érzület, sokféle tekintetben különbözik attól, melyet itt Európában a megfelelő körökben tapasztalunk. Ott nem lehet szó arról, a mi itt mégis mindennapi tapasztalás, hogy a leggyőzött előítéletek és meghaladott álláspontok makacs támogatói, a haladó műveltség által nyújtott eszközöket teszik magukévá, és maguknak ezen segédeszközöknek felhasználásával vélik álláspontuk tarthatóságát védhetni, úgy hogy az orthodoxismus itt nagyon folyékony és elasticus fogalom, mely a műveltség előrehaladtával és a szabad eszmék tágulásával, kellő távolságból ugyan az új eszméktől, de mégis lépésről lépésre halad. A muhammedán orthodoxismus pozitív tény, mely nem enged és nem tágul, mely ennél fogva alakulása óta mozdulatlanul egy ponton áll és régi imájaira esküdvén kacagva nézi a bolond világ rövidlátó kételyeit és önhitt elbizakodását. Ezen eszmekör teremtménye a mekteb-ekben uralkodó szellem, mely semmiféle változásoknak alá nem vetve ered át nemzedékről nemzedékre. Ezen szent alap megtámadása oly dolog volna, melyet a muhammedán nép el nem tűrhetne; inkább hagyná abban az egész egyptomi alkirályság édesded álmát, semhogy ezen téren egy talpalatnyit is odaadna a századok szentesítette undok tudatlanságból.

A köznép ezen érzülete másodika azon akadályoknak, melyek az elemi oktatás javítása útjában állanak. Az 1868. törvény — melyről a második cikkben bővebben szólunk, — tehát nem tehetett egyebet, mint külső és az intézmény lényegét nem érintő tekintetek kivételével, codificálni a régi badarságot. A tanítók anyagi helyzetén ugyan segít némiképen, a mennyiben fizetésének módozatát emberségesebb módon szabja ki, mint az eddigi praxisban történt, de tőlük egyéb képességet nem tételez fel, hanem a 17. §. értelmében csak annyit követel, hogy „az erkölcsi törvényeknek megfelelőleg él-

jenek, törekedjenek illemes modorra szert tenni, ismerjék alaposan a koránt, bírjanak kalligraphiával, és ismerjék a számjegyeket.“ Az iskola helyiségére nézve ugyan megparancsolja, hogy egészségügyi tekinteteből ártalmas tantermek azonnal zárassanak be, a mi bizony szükséges is volt *); de a taneszközökre nézve a 28. §. megint csak annyit mond, hogy azok egy korán-példányból és egy táblából álljanak. Mindez már régibben is volt, csak hogy törvényben nem volt kimondva. Az iskola rendszerén semmi sem változott, osztályokról szó sincs, — szóval a régi mekteb van paragraphusokba szedve. A szűk tanterembe nem vonult új szellem és mondhatjuk, hogy azon gyermek, ki az 1868-iki oktatásügyi törvény érvényre emelése után került ki a kairói elemi iskolákból, egy cseppel sem fogja erkölcsi és értelmi tekintetben felülmulni apját, ki oly időben járt iskolába, midőn reformtörvények még nem léteztek.

De ez, mint említettük, nem az alkirályi kormány kizárólagos hibája. Jóakarátát a kormány más téren fényesebben bizonyította be: az újdonság új oktatási intézmények terén. Mert a muhammedán nép nem írtózik annyira egészen új, ámbár igazhítű ideáljainak meg nem felelő intézmények létesítésétől, mint a régi dolgok megváltoztatásától.

A tulajdonképeni reform tehát egészen új alkotásokra terjeszkedik, oly alkotásokra, melyek sikere és haszna feltételezné az elemi oktatás szervezését és melyeknek legnagyobb hibája tehát abban rejlik, hogy úgyszólván a szabad levegőben lebegnek támasz nélkül, a nélkül, hogy a megelőző elemi műveltségben szilárd alappal bírnának. Ezen új alkotások a középiskolák és a fennsőbb szaktanodák. Ezekről következő cikkünkben.

DR. GOLDZIHNER IGNÁC.

---

§) A Bülakban fennálló Sarawaniije iskolában 158 gyerek van egy alig 10 □ méternyi térre összeszorítva. G.

sünk inkább Themistocles-szel pyraeeusi falakat nemzeti tudományosságunk ingó csónakjának biztosítására s az önálló fejlődhetés eszközlésére!

KOMÁROMY LAJOS.

*Tanügyi reformok Egyiptomban. *)*

— Két közlemény. —

II.

A tanügy reformja Egyiptomban ugyanazon időben vette kezdetét, midőn ezen török birodalmi tartomány egy pasájában legelőször ébredt fel azon vágy, hogy a minden tekintetben legszebb jövőt ígérő Egyiptomot felszabadítsa a politikai lételének alaposzlopaiban megingatott ozmán birodalomnak szárnyszegő felhatalma alól. Ezen pasa, kit sokan politikai lángelmének akarnak tekinteni, **Mehemed Ali** volt. Politikai törekvései, az ügyefogyott török hatalom elleni harcai, ezen harcok folyamata és eredményei itt csak annyiban érdekelhetnek bennünket, a mennyiben épen ezen politikai események terelték a tanügyi reformokat **Mehemed Ali** alatt bizonyos irányba, oly irányba, mely előnyére válhatott volna ugyan Egyiptom hatalmi állásának, de mely művelődésére azon előzmények mellett, melyekre támaszkodott, csak parányi befolyással lehetett. **Mehemed Ali** ugyanis tanügyi reformalkotásaiban főképen arra volt tekintettel, hogy az új iskolákból ügyes katonatisztek és Európával a versenyt kiállani képes hadügyi hivatalnokok és ügynők kerüljenek ki. Az újonnan életbe léptetett 50 elemi tanodán kívül majdnem valamennyi, **Mehemed Ali** által alkotott szaktanoda, még a nyelvek tanodáját (hol a modern nyelvek adattak elő) sem véve ki, ezen militáris célnak és közvetve a nagyravágyó pasa nagyhatalmi rajongásának szolgáltak. A milyen a kor szelleme, olyan irányú a haladása is. Nem szükséges említenünk, hogy azon

*) Dr. Edouard Dor, l'instruction publique en Égypte. Paris, 1872.

irány, melyben a tanügyi reformok a Mehemed Ali által nevelt közszellem által elősegítve haladtak, ha következetesen továbbfejlesztik, Egyiptomban fölötte vizsás műveltségi állapotokat hozott volna létre. Keletkezett volna ugyanis a műveltségi fokot tekintve két minden közvetítés nélkül egymás mellett fennálló osztály: műveletlen köznép és bizonyos tekintetben tanult és művelt emberek; ez utóbbit pedig csupán csak a felsőbb rangú katonák és a hadügyi szolgálatában álló hivatalnokok töltötték volna ki.

De hogy ezen eshetőség be ne álljon, arról gondoskodott a török. A dolog természetében feküdt, hogy midőn a 150,000 emberre menő egyiptomi hadsereg „par ordre de Soultan“ 12,000-nyire szállítatott alá, a katonai iskolákra fordított gond és figyelem is alább szállott. Ezen körülményből azonban nem következett, hogy a militarismus hanyatlása következtében dugába dőlt katonai oktatás helyett a tanügyi reformok általánosabb és az alattvalók egész összességére kiható szellemben folytattassanak. Sőt Mehemed Ali közvetlen utódai alatt a tanügy terén létesült alkotások tökéletesen elhanyagoltak, a nélkül, hogy egy új program által a „kardjaikat sarlókká változtatott“ egyiptomiak szellemi haladásától gondoskodtak volna. Abbas pasa egy szép nap felfüggeszté elődje tanügyi alkotásait: mert — úgymond — roszaknak bizonyultak; és Said pasa beelégedett lélekismeretének megnyugtatóására azzal, hogy az európai coloniák iskoláit subventionálta.

Csak egy iskola menekült meg a Said alatt uralkodóvá vált közönyösség átkától: Mehemed Ali orvosi tanodája. M. Ali ugyanis a Mansor Kelaun mameluk szultán által 1286-ban alapított kórház oldalán (mely mellett egyszersmind az orvosi tudomány is előadatott, természetesen a keleten régóta dívó ósdias orvosi tudomány) 1827-ben Abu Zabelben Clot Bey által egy nagy orvosi főtanodát állíttatott fel. Said pasa ezen, előde által szintén a legelkiismeretlenebb módon elhanyagolt főtanodát 1856-ban Kasr al Ajn-ba (nem messze Kairó-

tól) tette át és ismét új életre ébreszté azt. Ez azon tanoda, mely valamennyi reformiskolák között legújabb időig a legcélszerűbbnek és a legjobb eredményekkel járónak bizonyult, és mely másrésről az ulemák részéről a legnagyobb előzékenységgel fogadtatott, dacára annak, hogy az orvosi tanodában az európai tudomány eredményei adatnak elő, és dacára annak, hogy abban eleinte főképen Európából behítt tanárok működtek (p. o. Beyer, Lautner, Bilharz, Griesinger stb.): mégis részt vett a seich al iszlám és az ulemák kara az ünnepélyes felavatásban, a mi által a maga részéről is megadta sanctióját a hitetlenek tudományának. Jelenleg már oda vitték, hogy az egész tanári kar rectorostúl bennszülöttekből áll, kik az egészségügyi tanács előterjesztésére directe az alkirály által neveztetnek ki. A hallgatók száma azonban csak 85, nem számítva ide 21 gyógyszeretanhallgatót, kik az orvostani intézet mellett fennálló gyógyszerészeti tanfolyamokat látogatják; ebben Gastinel Bey (egy marseilli ember) vezetése alatt még öt tanár ad elé; egy-egy tanár fizetése átlag számítva körülbelül 7200 frankra megy.

De térjünk vissza ismét Ismail pasának, a jelenleg uralkodó alkirálynak tanügyi reformjaihoz. Jól mondják mindazok, kik ezen alkirály reformerölködéseiről mint elfogulatlan bírálók nyilatkoztak, hogy Ismail pasa reformjai, ámbár nem tagadhatni, hogy a pasa létesítésük alkalmával főtekintettel volt arra, hogy azok Egyptom jólétének előmozdítására szolgáljanak, még sem sühettek el azon célszerűtlen mellétekintetnél fogva, hogy általuk a nagy Európa bámulattal párosult rokonszenve is, a mennyire ily úton lehetséges, előidéztessek. Magától értetik ennél fogva, hogy itt mindennek hevenyében kellett előállania, minden előzetes intézkedések nélkül, melyekre a magasabb rendűek mint logikai előzményekre támaszkodhatnának. A külföldet alaposan bámulatra ragadni — így okoskodhattak azok, kik Egyptomban az iskolaügy új korszakának kezdeményezői voltak — nem igen lehetne szerényen működő és gyümölcsüket

lassan és úgyszólván észrevétlenül érlelő elemi iskolák által: egy okkal több arra, hogy azokon a reformokat nem kezdhették; nagyszabású főiskolákat kell életbeléptetni minél többet, ha nem is volna még megteremtve az az ifjúság, mely ily főtanodákra való előismereteket kellő előképzettség alapján elsajátított volna. Maguk pedig ezen főtanodák nem a nemzet természetét és műveltségi fokát, valamint igényeit kellőleg méltányoló paedagogiai alapokon szervezendők, hanem egy oly nemzet iskoláinak mintájára, mely éppen akkoriban Elő-Ázsiában éppen úgy mint Éjszak-Afrikában divatban volt: a franciáéra. Éppen úgy mint az egyptomi félművelt parvenue aristocratia ruházatában a párisi arszlánok szakasztott mása törekedett lenni, és lakásának belső berendezésében is, valamint személyes föllépésében a franciát majmolta, mert akkoriban a francia nép volt divatban: éppen úgy a főtanodák felállítása alkalmával is a francia szaktanodák lebegtek szemük előtt, valamint egyáltalában e téren is egészen francia minta szerint indultak *). Életbe léptettek egy külön polytechnikumot, egy jogi tanodát, egy ipariskolát stb. Ezen iskolákban az illető tudományok, természetesen még csak igen primitív fokon adatnak elő, mert a középiskolák — melyekről később — nem szolgáltathatnak eléggé alapos és terjedelmes előismeretekkel bíró ifjakat és az úgynevezett „előkészítő tanfolyam“ sem felel meg tökéletesen céljának, a mint egyáltalában véve minden józan elemi oktatás nélkül maradt ifjakon nem lendíthet akár mennyi utólagos foltozgatás és pótolgatás.

Mindezen iskolákban kivétel nélkül az internatus van behozva. A tanulók államköltségen tartatnak el és

*) Jellemző, hogy mióta a francia mint félelmes nagyhatalom kiment a divatból, úgy látszik Egyiptomban is, valamint Japánban a német iskolatanítók kezdenek kapós cikké válni. Ezen tény felől, melyről a bécsi „P r e s s e“ egy februári száma tudósít, D o r n a k még nem lehetett tudomása, midőn könyvét írta. A „P r e s s e“ levelezője szerint a német rendszer alkalmazása az új oktatásügyi minster, Husein (talán korona-) herceg ízlése. G.

semmiféle tandíjra nem köteleztetnek; bajos is volna másképp kellő számú hallgatókra szert tenni. Innét van aztán, hogy minden szakember, míg ezen iskolákból kikerül, az államnak óriási sok költségébe került; hogy csak egy példát említsek föl, egy-egy gyógyszer-tan-hallgató 14,500 frankjába jön az államnak.

De van még egy másik oka is annak, hogy a tanügy sokkal inkább terheli a kormány költségvetését, mint a felmutatott eredmény szerint várhatnók: a szaktanodák rendszere. Vannak tantárgyak, melyek valamennyi tanodában külön előadatnak, így pl. a francia nyelv stb. Minden egyes tanodában külön tanárok adják elő ezen közös tantárgyakat, míg akkor, ha ezen szaktanodák egy nagy egyetemszerű főtanodában volnának egyesítve, beérnék 5—6 tanár helyett egygyel is. Ezen körülményt kíséri a komikumnak is bizonyos neme, ha pl. tekintetbe vesszük, hogy létezik egy külön specialiskola az aegyptologia számára, mely iskolának van 9 hallgatója és 3 tanára, mely tanárok között csak az egyik képviseli a szorosan vett aegyptológiát, míg a többiek kilenc ember számára ad elő oly tantárgyakat, melyek csaknem valamennyi egyéb szakiskolában is képviselve vannak. Ezen és a szakrendszerből folyó egyéb körülmények óriásilag terhelik a közoktatásügyi budgetet a nélkül, hogy az eredményre nézve csak némileg is célszerűbbeknek mutatkoznának a szakiskolák egy egyetemes főiskolánál.

Nem csoda tehát, ha minden hieroglyptiae candidatus az államnak évenként 2916 frankjába kerül, ámbár az eddigi eredmények nem igazolják Brugschnak (ezen intézet igazgatójának) szavait: „Espérons qu'ou grand profit de la science la jeunesse européenne ne restera pas au — dessous des efforts de ses frères égyptiens“ (Grammaire hieroglyphique, Lipcse 1872, előszavában).

Ismail pasának, midőn ezen különféle szaktanodák által életbeléptetett egy európai szabású felsőbb oktatást, az első cikkemben említett Azharijja-tanodán kívül, tisztában kellett lennie magával az iránt, hogy a diva-

tos elemi iskolákból kikerülő gyermekekkel nem igen lehetne benépesíteni sem a polytechnikumot, sem pedig egyéb főtanodáit; szóval érezhette a közép tanodának szükségét. Ezen segíteti is az úgynevezett kerületi iskolák által, melyeket az ország különféle részein újból szervezett. Ily kerületi iskola hét van és ezek a 10—15 éves fiúknak vannak szánva. A közoktatásügyi törvény szerint nincs megengedve a belépő fiúnak, még szülei kívánalmára sem, odahagyni ezen iskolákat, mielőtt annak négyéves tanfolyamát elvégezte volna, „mert“ — ezek a törvény szavai — „a növendékek azért léptek be az iskolába, hogy hasznosokká váljanak nem csupán önönmaguknak, hanem a hazának is.“ Tárgyai pedig e középoktatásnak: 1) az arab tanulmányok (körülbelül a régi modor és felfogás szerint); 2) egy modern európai vagy a török nyelv; 3) földrajz és a régi történet elemei; 4) kereskedelmi számtan elemei és mértani rajz; 5) terményrajz és agromonia; 6) arab kalligraphia.

Mint mindenütt az újonnan szervezett kormányiskolákban, úgy ezen középiskolákban is internátus létezik. Szükséges is. Az iskolába az egyiptomi kormány körülbelül úgy sorozza a fiúkat, mint az régebben a katonasorozás alkalmával szokott történni. Kiválasztatnak a legalkalmasabbak az iskolalátogatás terhének elvállalására, sokszor saját szülei akarata ellenére, kik — tehetetlen és gyermekük segédkezére szoruló fel-lálok — nem ritkán a család támaszát veszti el akkor, midőn gyermeküket elviszik diáknak. Ezen fiúk aztán természetesen lemondanak családukkal való minden összeköttetésről, államköltségen neveltetnek és folytonosan tanítóik felügyelete alatt állván, bizonyos kaptafára huzatik eszük, erkölcsük és szellemi fejlődésük iránya.

Az olvasó az eddig mondottakból láthatja, mily sok és sokféle hiányban szenvednek az egyiptomi tanügyi reformok, oly hiányokban, melyeken javítani nem lehet, míg a reformok iránya nem változik meg és míg azok összhangzása a nép természetével és az egyiptomi

tanügy actualis állapotával nem fog a legelső tekintetek közé tartozni.

Azért, hogy ily gyökerestül célszerűtlen irányba adatott a tanügyi mozgalomnak, arról nem annyira az alkirályi kormányt, mint inkább azon európai tanácsadókat lehet felelősekké tenni, kiknek inspirációja jelölte ki az ily dolgokban járatlan afrikai kormánynak az útát.

Mert magát a kormányt a legjobb akarat vezényelte, és a legdúsabb áldozatkészséggel járult az új intézmények és alkotások megszilárdításához. Különösen a jelen alkirályról áll ez, ki, eltekintve attól, hogy az államköltségeken túl körülbelül 34 ezer frankot ajánl fel évenként magánpénztárából az oktatásügy javára, legelső látta be egy szerves oktatásügyi törvény szükségességét, belátta azt, hogy nem elég új iskolákat alapítani és dúsán dotálni, hanem legelső szükséglet e mellett, az iskolaügyet szervezni, kiszabni azon medret, melyben folytania kell. Az oktatásügyi törvény hozásában a jelen alkirályt volt oktatásügyére, Mubârek pasa támogatta, kinek munkája az 1868-iki törvény, mely egész terjedelmében francia fordításban található Dor könyvének mellékletei között. Igaz ugyan, hogy ezen törvényen nagyon is meglátszik, hogy Afrikában hozatott; igaz, hogy mint első cikkünkben láttuk, az elemi oktatásról szóló részei nem sokat lendítenek az egészen parlagon heverő elemi oktatáson, az egyiptomi tanügy ezen legkiálltóbbré calamitására; igaz, hogy figyelme majd csaknem kizárólag külső formalítások által vétetik igénybe, kivéven a középiskolák ügyét, melyet bővebben szabályoz; igaz végre, hogy a felsőbb oktatásról oly keveset mond, hogy belőle alig értjük meg, hogy a felsőbb oktatás számára egy sereg szakiskola létezik: mindamellett kielégítőleg hat reánk azon tünemény, hogy a negyven és egynehány cikkből álló törvény szerzője valamennyi országos iskolát, eltekintve egymástól eltérő természetüktől és részletes feladattuktól, mint egy szerves egésznek egymással élő összefüggésben álló részeit akarja felfogtatni. És ezen nézpont magában véve nagy haladást

jelez; az iskolaügy egészben véve általa az állam egyik főérdekévé válik, a műveltség mint nemzeti közügy ismertetik el. Csakhogy nem kellett volna azon törekvés által lehetetlenné tenni a sikert, hogy Európának egy az egyiptomi néptörténeti és művelődési előzményeivel semmi közös mozzanatot fel nem mutató nemzetének hűséges copíjává váljanak, mert előrelátható volt, hogy nem képmását, hanem torzképpét fogják eredményezni.

Denique, a nemzet belső életét s ennek szellemi és értelmi tényezőit minden rugékonyságuk dacára, nem lehet oly öntudatlan kovászdarabként kezelni, melyet az ember kényekedve szerint húzhat-nyújthat bármily tetszés szerinti formára; a műveltség nem kölcsönvehető valami: azt, hogy a nép szellemére csakugyan termékenyítő elemként hasson, fejleszteni kell magának a népnek öntudatából. Mindenütt, hol ellenkező irányban experimentáltak, a művelési kísérletek szükségképen hatástalannak maradtak, és mi több, közel jártak ahhoz, hogy a népre erkölcstelenítő befolyással legyenek. Ugyanezt mutatja Egyptom; ha nem csalódunk, Japánban, hol 1872 óta oly óriási léptekkel törekednek á tout prix európaisodni, sem fognak több eredményt felmutathatni *).

DR. GOLDZIHÉR IGNÁC.

Paedagogiai szemle.

— Az ásványtan tanítása a középtanodák alsó osztályaiban. A „Magyar Tanügy“ szerkesztősége által B u z a J. barátom gyakorlati közleménye alkalmából intézett felhívásnak én az ásványtannál követett módszerem vázlatával sietek eleget tenni, meg kívánván mindazonáltal jegyezni, hogy a növénytan tanításában magam is B u z a módszeréhez csatlakozom, s tényleg azonos eljárásom van, a monogrammok kivételével, melyeket S a c h s jeles munkája nyomán, (Lehrbuch der Botanik) a „Középt. Tanáregylet Közlönyé“-nek 3-ik füzetében épen S t a u b M. által eléadott alakban, még tavaly alkalmazásba vettem. A tankönyv teljes kiküszöbölésének már csak azon

*) A japáni úgynevezett iskolareformokról más alkalommal.

MAGYAR
TANÜGY.

HAVI FOLYÓIRAT.

SZERKESZTIK

D^r: HEINRICH GUSZTÁV és D^r: KLEINMANN MÓR.

II. ÉVFOLYAM.

1873.

BUDAPEST, 1873.

KIADJA AIGNER LAJOS.

(Váci-utca 16. Nemzeti szálloda.)